

Наталя ЛАКІЗА-САЧУК
Київ

РЕПРОДУКТИВНЕ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

На момент отримання незалежності у 1991 році Україна мала населення майже у 52 мільйони чоловік і за цим показником входила у шестірку найбільших країн Європи. Перемога демократичних принципів у політиці, що відбулася за минулі вісім років, докорінна перебудова економічної системи господарювання зробили свій внесок у побудову основ громадянського суспільства у країні – забезпечили дотримання прав людини, закріплення верховенства права, проведення ринкових реформ.

Однак, невідповідність частини населення до сприйняття цих змін, а також різке погіршення рівня та умов життя громадян України в результаті ринкових перетворень, призвели до негативних тенденцій у демографічному розвитку країни. Можна констатувати, що поряд з соціально-економічною в Україні сьогодні спостерігається глибока демографічна криза, більш інертна і практично некерована, реальний розмір негативних наслідків якої для країни важко передбачити.

Депопуляція в результаті зниження народжуваності та зростання смертності населення, скорочення чисельності населення працездатного віку та контингентів призовників, погіршення здоров'я населення та його постаріння, – ось лише декілька проблем сучасного демографічного розвитку країни, які впливатимуть у подальшому на стан її соціально-економічної стабільності.

Можна виділити та охарактеризувати такі основні негативні тенденції у демографічному розвитку країни:

– Рівень народжуваності в Україні склав у 1999 році ледь 8 осіб на 1000 чоловік населення, що більш ніж на 30% нижче зареєстрованого на початку 90-х років. Чисельність дитячого населення скоротилася на 786 тис. чоловік. Динаміка показника сумарної плідності, або кількості дітей, яку народжує жінка за своє життя (сьогодні – 1,1 дитини на одну жінку), свідчить про те, що рівень народжуваності вже давно став недостатнім для заміщення старих поколінь новими (для чого потрібно 2,3 – 2,4 дитини на одну жінку).

– Інтенсифікувалася смертність населення – з 1990 по 1999 рік рівень смертності зріс на 36% і становить зараз 14,8 чоловік на 1000 населення. Відбувається зростання смертності населення від інфекційних та паразитарних хвороб, небезпеку становить в Україні епідемія туберкульозу.

– Темпи розповсюдження ВІЛ/СНІДу в Україні сьогодні найвищі у Європі. Особливу тривогу викликає те, що найбільшу частину інфікованих складає молодь, а серед них 15% – діти та підлітки. ВІЛ вже поширюється за межі груп ризику. Спеціалістами розраховано, що, якщо не вжити запобіжних заходів, то до 2010 року ВІЛ буде інфіковано близько 1,5 млн. українців, і його розповсюдження стане практично неконтрольованим.

– В Україні нараховується 1,2 млн. психічно хворих осіб, 740 тис. онкологічних хворих, 720 тис. хворих на алкоголізм та 56 тис. наркоманів.

Частка осіб похилого віку у 1998 році становила в цілому по Україні понад 1/5, а в селах – навіть 1/3 всього населення. В зв'язку з цим демографічне навантаження на 1 тис. чоловік працездатного віку непрацездатними особами складає у сільській місцевості – 1037 осіб, а в містах – 680 чоловік. Продовження вказаної тенденції неминуче призведе до виникнення додаткових проблем в економіці та соціальній сфері.

– Середня тривалість життя населення України невинно скорочується – за даними 1998 року вона склала 68,5 років для всього населення, 63,2 і 73,8 років для чоловіків та жінок, відповідно. Для порівняння – у 1990 році середня тривалість життя населення України була на 2 роки вища – 70,5 років.

– Крім того, за 90-і роки різко зменшилася кількість шлюбів – з 9,3 до 5,9 на 1 тис. населення (тобто на 36%), в той же час частота розлучень практично залишилася на високому рівні 1990 року – 3,7 – 3,8 на 1 тис. осіб. Таким чином, у суспільстві зростає орієнтація на неформальні шлюбно-сімейні відносини. Збільшується частка бездітних та одnodітних родин, зростає кількість дітей, що народжуються поза шлюбом, а також матерів-одинок, а це ще більше погіршує демографічні перспективи держави.

– В результаті перевищення кількості померлих над кількістю народжених з 1991 року в Україні спостерігається депопуляція, яка на сьогодні сягає більш як 2,5 млн. чоловік втрат у чисельності населення країни.

Можна сказати, що зараз Україна підійшла до тієї межі погіршення показників відтворення населення, переступивши яку вона вже не відновить навіть сьогоднішньої чисельності населення.

За прогнозом Національного інституту стратегічних досліджень, якщо не реалізовувати заходи з подолання соціально-економічної кризи, інтенсивного впровадження соціально-економічних реформ, стабілізації та подолання інфляції, протидії масовому безробіттю, забезпечення соціального захисту населення, чисельність населення України зменшиться до 40 – 44 млн. чоловік до 2020 року. При реаліза-

ції паралельних комплексних програм соціально-економічного розвитку та інтенсивної роботи по збереженню населення, можливе загальмування цього негативного демографічного спаду на той же період часу на рівні 46 – 48 млн. чоловік.

Президент України за 1995 – 1999 роки видав біля 20-ти Указів з питань поліпшення становища дітей, молоді, жінок. На їхній основі за роки незалежності України було прийнято ряд національних програм, які повністю чи частково були присвячені покращанню стану здоров'я всього населення та окремих його демографічних груп: “Довгострокова програма покращання становища жінок, сім'ї, охорони материнства та дитинства”, Програма вирішення проблем інвалідності, Програма імунопрофілактики, Національна програма планування сім'ї, Національна програма “Діти України”. Однак, гостра соціально-економічна криза та фінансування охорони здоров'я за залишковим принципом не дозволяють виконати запропоновані Програмами заходи у повному обсязі.

Основою діяльності України у сфері репродуктивного здоров'я стали рішення Міжнародної конференції з питань народонаселення та розвитку (МКНР) у 1994 році (Каїр). На конференції було сформульовано розширене визначення репродуктивного здоров'я, а серед численних цілей у “Програмі дій” МКНР було висунуто заклик до забезпечення загальної доступності послуг у сфері охорони репродуктивного здоров'я, включаючи планування сім'ї, до 2015 року. У 1999 році на Гаагському форумі, відомому як МКНР+5, вперше було приділено увагу унікальним проблемам охорони репродуктивного здоров'я, які постали перед країнами з перехідною економікою, такими як Україна.

Комплекс заходів, здійснених протягом останніх років в рамках Національної Програми планування сім'ї, як основного документу у цій сфері, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 13.09.1995 р. № 736 і розрахованої на період до кінця 2000 року, певною мірою сприяв формуванню необхідних організаційних структур та призупиненню негативних процесів у сфері репродуктивного здоров'я і планування сім'ї. В умовах гострого фінансового дефіциту створено службу планування сім'ї та її структури, у порівнянні з 1995 роком у півтора рази зменшено кількість абортів, дещо зменшено показники дитячої смертності, стабілізовано показники материнської смертності та смертності жінок від абортів.

Виконанню завдань Програми значною мірою сприяла технічна допомога, надана міжнародними та зарубіжними організаціями. Так, Проект ПОЛІСІ – міжнародна група Futures Group Int., яка працює у напрямку покращання політичних умов для репродуктивного здоров'я шляхом посилення політичної підтримки та розширення можливостей для посадових осіб у розробці програм охорони репродуктивного здоров'я більш як у 40 країнах світу, надала методичну та технічну підтримку Робочій групі провідних фахівців урядових установ України при підведенні підсумків виконання Програми 1995 – 2000 років та розробці Національної програми “Репродуктивне здоров'я на 2001 – 2005 роки. Агенція з міжнародного розвитку США в Україні реалізовувала програми підготовки медичних працівників з проблем планування сім'ї. Зробили свій внесок у виконання Програми Фонд народонаселення ООН, Фірма “Шерінг”, Міжнародна Федерація планування сім'ї та ін.

Проте основні інтегральні показники здоров'я дітей і жінок репродуктивного віку, такі як малюкова і материнська смертність, ще залишаються високими. Кожна третя дитина має відхилення у фізичному та психічному розвитку, відсутня тенденція до зниження рівня дитячої захворюваності. Материнська смертність на сьогодні не має тенденцій до зниження і вдвічі перевищує середньоевропейський рівень. Одним з головних факторів, що визначають високий рівень захворюваності та смертності жінок, є велика кількість абортів, які, на жаль, залишаються основним методом регулювання народжуваності. Їх число в 1,2 рази перевищує кількість пологів.

Негативними наслідками великої кількості абортів, недостатнього рівня медичного обслуговування, низького рівня обізнаності населення з проблем репродуктивного здоров'я є безпліддя, невиношування вагітності, висока частота запальних захворювань статевих органів. Особливу тривогу викликає високий рівень вроджених вад розвитку.

Однією з основних причин критичного стану здоров'я жінок продовжує залишатись їх недостатня соціальна та правова захищеність у сфері праці, вкрай недостатній контроль за дотриманням правил та норм охорони праці, техніки безпеки. В умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, нині працюють майже півмільйона українських жінок.

На жаль, на сьогодні ні охорона здоров'я взагалі, ні охорона репродуктивного здоров'я зокрема не є пріоритетними питаннями у широкому політичному контексті. Такий висновок було зроблено за результатами соціологічного опитування представників всіх гілок влади, причетних до прийняття рішень у сфері охорони репродуктивного здоров'я, яке було проведене групою експертів*.

*Опитуванням були охоплені 18 відповідальних за прийняття рішень у галузі охорони здоров'я осіб та експертів у соціальній сфері з Адміністрації Президента України, Верховної Ради, Кабінету Міністрів, Ради національної безпеки і оборони України, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства фінансів, Міністерства економіки, Держкомітету з питань сім'ї та молоді, Національної Академії Наук, Академії Медичних Наук та їх установ.

Таким чином, можна констатувати, що турбуючись про перспективи стабільного та безпечного розвитку України, головним напрямком державної політики сьогодні повинна стати спрямованість на збереження наявного демографічного потенціалу країни.

Основною складовою такої політики є орієнтація на збереження здоров'я населення та особливо його репродуктивного здоров'я, як основи подальшого відродження української нації.

В результаті проведеного аналізу можна зробити висновки та запропонувати певні заходи щодо покращання ситуації:

1. Оскільки стан репродуктивного здоров'я населення України незадовільний і дедалі погіршується, що справляє негативний вплив на нинішню демографічну ситуацію, охорона здоров'я повинна стати основою процесу збереження демографічного потенціалу України;

2. В умовах відсутності в Україні комплексної програми демографічного розвитку, затвердження на державному рівні Національної програми "Репродуктивне здоров'я" на 2001 – 2005 роки може стати дієвою базою реальних заходів виходу з сучасної демографічної кризи.

3. При виконанні Програми та її контролі треба врахувати розширення можливостей отримання міжнародної допомоги на основі рішень конференції 1999 у Гаазі (МКНР +5), які передбачають надання країнам з перехідною економікою, таким як Україна, у розмірі до 33% необхідного для цього фінансування.

Необхідно розвивати консолідовану систему корпоративного фінансування послуг охорони репродуктивного здоров'я з метою збільшення їх доступності для максимально можливої кількості споживачів.

4. Водночас держава повинна відігравати вирішальну роль у покращанні стану репродуктивного здоров'я населення шляхом збільшення фінансування цього напрямку, поліпшення медичної допомоги та розширення переліку послуг, які можуть надаватися.

5. В зв'язку з виходом ВІЛ\СНІДу в Україні за межі груп ризику та інтенсифікацією захворюваності на інші хвороби, які передаються статевим шляхом, необхідно розглядати поширення методів та засобів планування сім'ї як важливий захід попередження поширення цієї загрози самому існуванню нації.

6. Доцільно сприяти підвищенню обізнаності населення щодо можливостей збереження здоров'я, використовуючи для цього засоби масової інформації, шкільні та вузівські програми.

Здоров'я населення є інтегральним показником суспільного прогресу будь-якої країни, відображенням її соціально-економічного розвитку, характеристикою стану захисту прав людини та основних її свобод. Але наслідки подій, які відбуваються у демографічному розвитку України нині, повною мірою ми зможемо відчутти лише в майбутньому, хоча вже сьогодні зрозуміло, наскільки вони загрожують політичним, економічним та соціальним перспективам країни. І якщо ми бажаємо виправити цю ситуацію та запобігти негативним демографічним процесам, вже сьогодні, ми повинні зробити внесок у покращання репродуктивного здоров'я населення – однієї з головних умов стабільного розвитку України як незалежної держави.

Література

Пирожков С., Лакіза-Сачук Н., Запатріна І. Україна у демографічному вимірі: минуле, сучасне, майбутнє // Наукові доповіді. – Вип. 35. – К. – 66 с.; О планировании продолжения (интервью с Н.Н.Лакизой-Сачук). – Зеркало недели. – 20 – 26 мая. – 2000; Україна. Людський розвиток. 1995. – К., 1996.; Програма дій. Конференція з проблем народонаселення та розвитку. Каїр. 1994. – К., 1997.